

Бейсенбекова Г.Б.
пед.ғ.к., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
мектепке дейінгі және психологиялық – педагогикалық даярлық кафедрасының
қауымдастырылған профессоры.
Қазақстан, Қарағанды қ.
E-mail: gulmira.beysenbekova@mail.ru

Салиева И.Е.
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, "Педагогика және психология"
мамандығының магистранты. Қазақстан, Қарағанды қ.
E-mail: ilya.sali@bk.ru

ПЕДАГОГ – ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІ

Аннотация. Мақалада педагог психологтардың құқықтық мәдениеті қарастырылады. Құқықтық мәдениет және құқықтық мәдениеттің элементтері ретінде құқық, құқықтық сана, құқықтық қатынастар, тәртіп және заңдылықтарына талдау жасалады. Сонымен қатар білім беру жүйесіндегі педагог-психологтің міндеттері мен құқықтары, өзінің кәсіби іс-әрекетіндегі педагог-психологтің міндеттері сипатталады. Құқықтық мәдениет - бұл еңбек процесінде, тұлғааралық қарым-қатынаста, мінез-құлықта жүзеге асырылатын құқықтық білімдердің, көзқарастар мен жеке сенімдердің жиынтығын, сондай-ақ адамның рухани және материалдық құндылықтарға қатынасын қамтиды.

Кілт сөздер: құқықтық мәдениет, заңды тәртіп, жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті.

Аннотация. В статье рассматривается правовая культура педагогов-психологов. Правовая культура и анализ права, правосознания, правоотношений, порядка и закономерностей как элементов правовой культуры. Также описываются обязанности и права педагога-психолога в системе образования, обязанности педагога-психолога в его профессиональной деятельности. Правовая культура-это совокупность правовых знаний, установок и личных убеждений, реализуемых в процессе труда, межличностного общения, поведения, а также отношения человека к духовным и материальным ценностям.

Ключевые слова: правовая культура, правовая дисциплина, правовая культура личности.

Annotation. The article examines the legal culture of teachers-psychologists. Legal culture and analysis of law, legal awareness, legal relations, order and laws as elements of legal culture. It also describes the duties and rights of a teacher-psychologist in the education system, the duties of a teacher-psychologist in his professional activity. Legal culture is a set of legal knowledge, attitudes and personal beliefs implemented in the work process, interpersonal communication, behavior, as well as a person's attitude to spiritual and material values.

Keywords: legal culture, legal discipline, legal culture of the individual.

Қазақстан Республикасының Үкіметі қоғамды демократияландыруға ерекше көңіл бөледі, заңдылықты нығайту, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтау. Бүгінгі күнгі талаптың бірі қоғам мен өскелең ұрпақтың білім алуын қамтамасыз ету болып табылады. Осыған орай, мемлекеттің саяси және әлеуметтік құрылымы, заңдар, рәміздер, құқықтар және адамның бостандығы, заңмен белгіленген міндеттер білім берудің ажырамас бөлігі десек, онда педагог-психолог осы институттардағы оқушыларға бағыт - бағдар беретін субъект.

Құқықтық мәдениет - бұл еңбек процесінде, тұлғааралық қарым-қатынаста, мінез-құлықта жүзеге асырылатын құқықтық білімдердің, көзқарастар мен жеке сенімдердің жиынтығын, сондай-ақ адамның рухани және материалдық құндылықтарға қатынасын қамтитын ұғым.

Педагог-психолог оқушыларды құқықтық тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыру үшін оларға білім беру процесі арқылы оқушыларды құқықтық тәрбиелеудің мақсаты мен мазмұнын нақты түсіндіру қажет. Ол оқушыларды құқықтық тәрбиелеу бойынша зерттеулер жүргізу қажет. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңында белгіленген педагогтің негізгі міндеттері мен орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеу қағидаларына сәйкес қызмет етеді [1].

Заңды тәртіп адамның қолданыстағы және жаңадан қабылданған құқықтық актілерге қатынасын, сондай-ақ құқықтық нормаларға құрметпен қарауды білдіретін құқықтық сананың даму деңгейімен анықталады. Құқықтық мәдениеттілік ұғымы кез-келген өркениетті мемлекеттің құқықтық білімін, сондай-ақ құқықтық прогресті анықтайды. Кез-келген мемлекет азаматтарының құқықтық мәдениеті тарихи құқықтық жүйенің жетілу дәрежесінің және халықтың тарихи дамуының көрсеткіші болып табылады. Сондықтан әр мемлекеттің құқықтық мәдениеттің өзіндік даму деңгейі бар.

Құқықтық мәдениеттің элементтері - құқық, құқықтық сана, құқықтық қатынастар, тәртіп және заңдылық. Құқықтық мәдениетте әлеуметтік институттар жүйесі бар, олар: сот, прокуратура, полиция, түрлі заң шығарушы органдар. Қазіргі құқықтық мәдениеттің принциптері - теңдік, бостандық және әділеттілік [2]. Осылайша, бізде портреттің белгілі бір әлеуметтік стандарты бар мәдени адамның құқығы, оның көмегімен адамдарды "өлшеуге" және құқықтар мен міндеттерді теңгерімді түрде үйлестіруге болады.

Мәселен: білім беру жүйесіндегі педагог-психологтің міндеттері мен құқықтары. Өзінің кәсіби іс-әрекетіндегі педагог-психологтің міндеттері:

- ҚР білім беру туралы заңы ҚР заңдылықтарын баланың дамуын, рухын қамтамасыз ететін ҚР және халықаралық актілерді. ҚР министрінің нормативті құжатын білім беру психологиялық қызметі туралы құжаттарды басшылыққа алу;

- кез-келген мәселені өзінің кәсіптік деңгейі мен шеңбері негізінде қарастырады. Қатаң шешім, қабылдау психологиялық ғылыми практика тұрғысынан алғанда өзінің мүмкіндігі келмейтін әрекеттерді немесе мәселелерді шешуден бас тарту;

- психология ғылымдарында ашылған, әсіресе, балалар психологиясы, педагогикалық психология салаларындағы ғылыми жетістіктерді, жаңалықтарды білу. Қазіргі негізделген психодиагностикалық, дамытушы, психокоррекциялық, психологиялық алдын-алу жұмысы әдістерін қолданып, өзінің кәсіби деңгейін үнемі көтеріп отыру;

- белгілі бір кәсіби дайындығы жоқ адамдарға психологиялық алдын-алу, түзету және басқа да жұмыстарды жүргізуіне қарсы тұру;

- кез-келген мәселені балалардың мүддесі мен оның дұрыс психикалық даму тұрғысынан шешу;

- баланың психикалық даму мәселесін шешуді қамтамасыз ететін жергілікті психологиялық орындарға, әкімшілікке, педагогикалық ұжымға қолдау көрсету;

- психодиагностикалық, кеңестік, коррекциялық және алдын-алу жұмысы барысында алынған мәліметтерді құпияда сақтау;

- алдыңғы пункте көрсетілген құпиялықты сақтау туралы міндетті әкімшілікпен, ата-анамен, педагогикалық ұжыммен жұмыс барысында ұстанып отыру;

- белгіленген форма бойынша барлық жұмыстар құжаттарын тіркеп отыру.

Өзінің кәсіби іс-әрекетінде педагог-психолог құқылы [3]:

- ауданның оқу-тәрбие мекемесінің нақты жағдайын ескере отырып, жұмыс бағытын анықтауға;

- балалармен және ересектермен атқаратын жұмыста өз бетінше нақты міндеттер қоюға жұмыс формалары мен әдіс-тәсілдерін таңдауға.

- өзінің кәсіптік міндеттерін сәтті орындауға қажетті жағдайларды әкімшіліктен немесе одан да жоғары инстанциядан талап етуге;

- педагог-психологтың кәсіби-этикалық принциптеріне жұмыс міндеттеріне қарсы келетін білім беру әкімшілігінің, аудан әкімшілігінің оқу-тәрбие мекемесінің басшыларының бұйрықтарын орындауына бас тартуға құқылы;

- қажетті құжаттармен танысуға;

- өзіне қажетті сұраныстармен медициналық және құқықтық т.б. мекемелерге өтініш жасауға;

- балалардың құқығын, тағдырын талқылайтын түрлі органдары мен комиссияның жұмысына қатысып, дауыс беруге;

- психодиагностикалық, психокоррекциялық, психологиялық кеңес беру, психологиялық алдын-алу жұмыстары барысында жаңа әдістемелер жасауға қатысу және оның тиімділігіне баға беруге;

- зерттеу мақсатында топтық және психологиялық зерттеулер мен эксперименттер жүргізуге;

- өзінің іс-тәжірибесі туралы ғылыми баспаларға жариялануға;

- психологиялық және педагогикалық білімді лекция және басқа да шаралар арқылы насихаттауға;

- базалық білімі мен психологиялық мамандығына сәйкес оқу және факультативтік жүктеме алуға;

- балаға көмек көрсетуге үшін тиісті мекемелерге өтінішті тапсыру. Мысалы: ата-ананың жұмыс тәртібін өзгерту, санаториймен қамтамасыз ету т.б.;

- баланың құқығы мен мүддесін қорғау мәселесі бойынша тиісті мекемелер мен орындарға жүгінуге.

Өзінің кәсіби іс-әрекетінде педагог-психологтың жауапкершілігі:

- психологиялық қорытындысының дұрыстығына, барлық пайдаланылған диагностика және түзету әдістерінің дәйектілігіне, берілетін ұсыныстарға педагог-психолог, психолог дербес жауапты;

- арнайы тексеру қорытындыларының хаттамаларын сақтауға жауапты;

- педагог-психолог кәсіби құпияны сақтауға жауапты: консультациялық жұмыстың нәтижесін және диагностикадан алынған мәліметтерді таратпайды, егер нәтижелер тәрбиеленушілерге немесе олардың айналасындағыларға зиян келтірмейтіне, сонымен бірге сыналұшыларға анонимдік зерттеу, тексеру нәтижелеріне сәйкес алынған ұсыныс құжаттарын ашық жарияламауға кепілдік береді.

- педагог-психолог басшылыққа алған ғылыми негізделген диагностикалық әдістемелерге, психологиялық түзету мен дамыту, ағарту мен алдын-алу, консультативтік жұмыстарға, ұсыныстар мен қорытындылардың нақтылығын қамтамасыз етуге жауапты.

Жалпы педагог-психологтың құқықтық мәдениетінің құрылымы құқықтық мәдениеттің негіздерін білу, құқықтық сенімдер, заңға құрмет, яғни заңға деген көзқарасты қалыптастыру, заңды әлеуметтік - белсенді мінез-құлқы, сондай-ақ оның оқушыларда құқықтық мәдениетті тәрбиелеу [4]. Әр азаматтың құқықтық мәдениеті мыналарға байланысты деп айтуға болады, педагог-психологтың құқықтық сана деңгейі қандай. Педагог-психологтың құқықтық мәдениеті болашақ ұрпаққа адам құқықтарын құрметтеуге және құқықтық мәдениетке демократиялық көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік беретін орталық элементтердің бірі болып табылады. Сонымен қатар, арнайы зерттеулер көрсеткендей, мектепте "жоғары заң мәдениеті жоқ, бірақ болашақ құқықтық мемлекет азаматтарын тәрбиелейтін педагог-психологтар толықтырылғанша, осылайша басқаларға мұны өз бетінше жасай алмай үйрету басқаларды мойынсұнбай басқарады" Бұл мәлімдеме кездейсоқ қалыптасқан жоқ, өйткені заңды басылымдарды қарастыра отырып, құқықтық мәдениет мәселесі салыстырмалы түрде жақында теориялық талдаудың объектісіне айналғанын көре аламыз, сондықтан бұл туралы айтуға болады бұл термин тек педагогикалық зерттеулердің пәндік өрісінде пайда болады.

Құқықтық мәдениет ұғымына көптеген шектеулер берілмейді. Н.М.Кейзеров пікірінше құқықтық мәдениеттің белгісі идеологиялық қатынастарға жататындығын атайды. Өз кезегінде В.И.Каминская мен А.Р.Ратинов құқықтық мәдениет туралы "реактивтік жүйе" ретінде айтады және құқық саласына жататын және олардың адамдардың мінез-құлқы мен санасында көрініс табатын идеалды элементтер". Осылайша, құқықтық мәдениетті философиялық және педагогикалық тәсілдермен зерттеуге болады.

Жеке тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастырмас бұрын, педагог-психологтың өзі құқық саласындағы білімге ие болуы және олардың әлеуметтік маңыздылығын білуі керек. Мәдениетті болашақ ұрпаққа тарату педагог-психологты жауапты ғана емес, мәдениетті де етеді. Педагог-психолог әр адамның жеке басының бағдарын қалыптастыруға жауап береді. Қоғам педагогикалық процестің қалай жүретініне үлкен әсер етеді, педагог-психологтың құқықтық мәдениеті әлеуметтік бағдар деп айтуға болады. Осыған сүйене отырып, құқықтық мәдениет жалпыға бірдей мәдениеттің элементі бола отырып, моральдық, эстетикалық, саяси және т.б. сияқты басқа ішкі жүйелермен тығыз байланысты.

Қорыта келе, болашақ педагог-психологтың құқықтық мәдениеті жеке тұлғаның жалпы мәдениеті мен педагогикалық мәдениеттің бөлігі болып табылады. Бұл белгілі бір (жоғары) деңгейде дамыған кәсіби қажетті құқықтық көзқарастар, идеялар мен сезімдер жүйесі формаларға бағытталған, оның (тұлғаның) құқықтық мінез-құлқын және оқушыларды құқықтық тәрбиелеу бойынша тиімді іс-әрекетін қамтамасыз ететін білімді, іскерлікті және дағдыларды қалыптастыру.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Темиров К.У., Сагынбаева А.Ш. Правовая культура будущих педагогов-психологов. [Электронный ресурс] – 2021, - Режим доступа: <https://pedagogy-vestnik.ksu.kz/>
2. Шайдуrow А.А. Педагогические условия развития правовой культуры будущих учителей / А.А. Шайдуrow. - Екатеринбург, 2018. - 123 с.
3. Бейсенбекова Г.Б., Карманова Ж.А. Жалпы орта білім беру жүйесіндегі психологиялық қызмет. - Қарағанды: Medet Group, 2021. - 194 б.
4. Балғымбаева З., Ахтаева Н. Білім берудегі практикалық психология: Оқу құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2013. - 232 б.